



STADSHOLMEN

ORMEN MINDRE 15

Hornsgatan 46

SÖDERMALM



Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

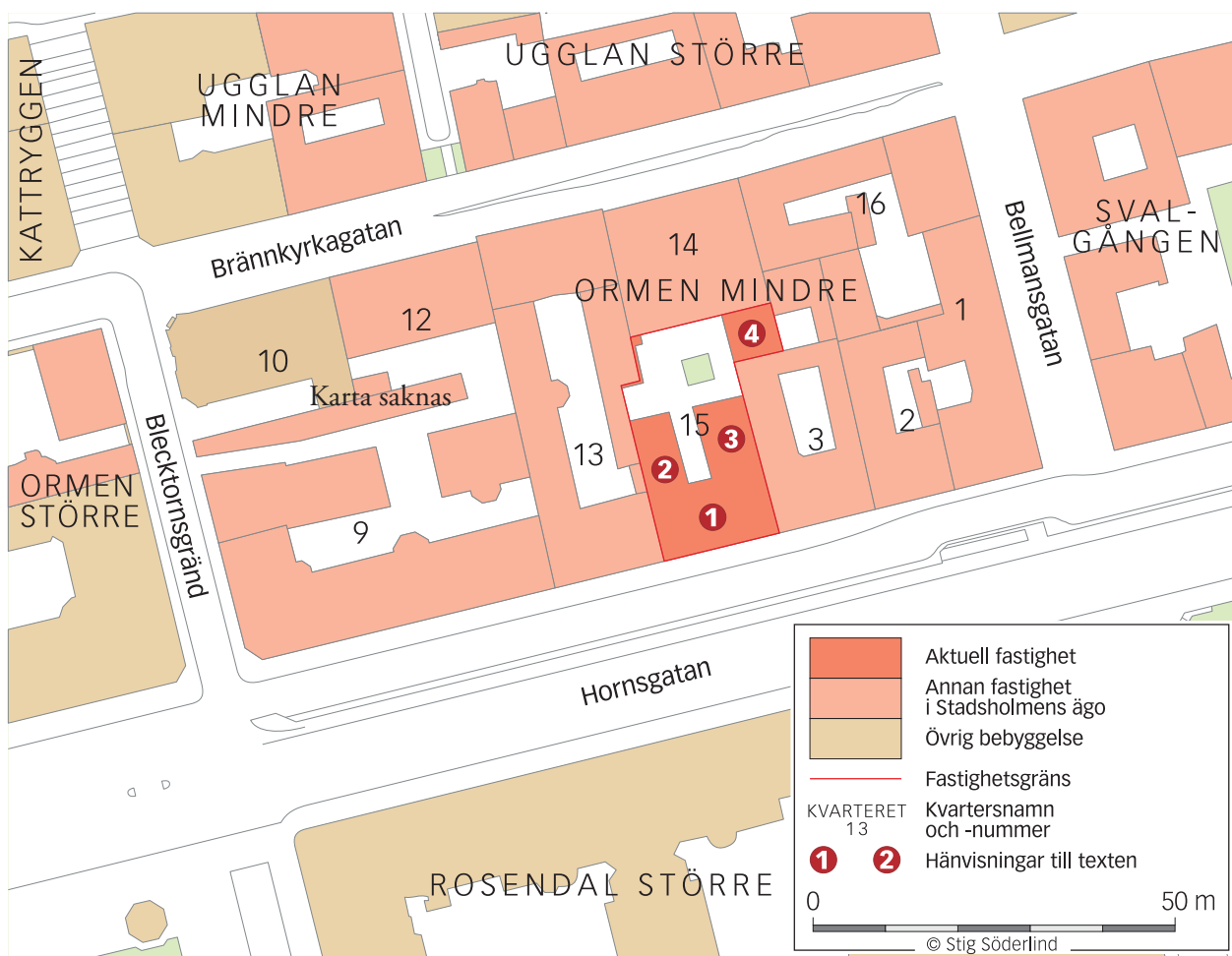
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se



- 1 GATHUS**
- 2 VÄSTRA FLYGELN**
- 3 ÖSTRA FLYGELN**
- 4 BYGGNAD UPPFÖRD 1895**



ETT AV KÖKEN FÖRE RENOVERINGEN PÅ 1970-TALET.
FOTO I. GUSTAFSSON 1970, SSM F98648.

Huset mot Hornsgatan byggdes omkring 1760 av sidenfabrikören Joachim Wilhelm Helledaj. Fastigheten speglar Mariabergets karaktäristiska bestånd av stenhus som uppfördes efter branden 1759 och ofta byggdes på och om under andra hälften av 1800-talet.

Under det första halvsekle bedrevs inom fastigheten tillverkning inom den lyxbetonade och tidvis av staten understödda sidenindustrin. Ägarna lät inreda anspråksfulla bostäder åt sig i det representativa stenhuset vid gatan. Detta vittnar både om tidens uppåtsträvande och ekonomiskt starka borgerskap och om den industrialisering i mindre skala som ägde rum under det sena 1700-talet.

I interiörerna finns av äldre inredningsdetaljer framför allt snickerier, stuckaturer och kakelugnar från 1880-talet. Tillsammans med det påkostade trapphuset med marmorgolv och ådringsmålade dörrar berättar inredningarna om det sena 1800-talets bostadsskick för en välbeställd medelklass.

Ormen Mindre 15 har ett stort byggnads-, industri- och socialhistoriskt intresse. Byggnaden är också en betydelsefull del av Mariabergets särpräglade miljö

och av stort värde för stadsbilden.

Fastigheten Ormen Mindre 15 är blåvärderad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Ormen Mindre 15 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de



FASADEN MOT HORNSGATAN. FOTO J. MALMBERG.

nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallsperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet

resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Vid tiden för branden 1759 stod ett stenhus på tomten som ägdes av bankkamreren Jacob Melander. Efter branden köptes fastigheten, där delar av det äldre stenhuset fortfarande fanns kvar, av sidenfabrikören Joachim Wilhelm Helledaj. Han ansökte redan 1759 om byggnadslov för ett nytt stenhus i två våningar efter ritningar av Elias Kessler. Året efter lämnade Helledaj in en ny, reviderad ansökan, denna gång till ett hus i tre våningar och ett gårds- hus i två våningar, förmodligen avsett för Helledajis väveri. Ritningen var signerad av Eric Roos.



ÅDRINGSMÅLADE LÄGENHETSDÖRRAR FRÅN 1880-TALET I TRAPPHUSET. FOTO J. MALMBERG.

PORTEN VID HORNSGATAN. FOTO J. MALMBERG.

Sidenfabrikör Helledaj's hus

När Helledaj brandförsäkrade den färdiga fastigheten 1761 hade gathuset tre våningar mot gatan och två flyglar mot gården av två våningars höjd. Den östra flygeln är bredare än den västra eftersom den uppfördes på grundmurarna till det brunna huset. En lika bred västlig flygel rymdes inte på tomten och den blev därför smalare. Planlösningen tycks i huvudsak ha följt den ritning som Helledaj lämnat in redan 1759. Inkörsporten från gatan var placerad i mittaxeln med ett stort trapphus i östra flygeln och ett mindre i den västra. De tre våningarna i gathuset var inredda till bostäder med salar och mindre rum som alla värmdes med gröna kakelugnar. I fönsterbågarna satt mot gatan "franskt" glas – en antydning om att sidenfabrikör Helledaj var förmögen – och mot gården svenskt. Den östra flygeln innehöll kök och bagarstuga medan den västra sannolikt hade

en fabrikslokal på andra våningen. På gården fanns mot öster en liten mangelbod, och tomten, som vid den här tiden sträckte sig rakt genom kvarteret till Brännkyrkagatan, hade mot norr en trädgård som i en senare brandförsäkring beskrivs som en grön park med fruktträd. I norra delen låg också det stenhus med fabrikslokal som var utmärkt på 1760 års ritning.

Förändringar under 1800-talet

Helledaj ägde fastigheten till omkring 1780, då en annan sidenfabrikör, Gabriel Lestrade, tog över och fortsatte verksamheten. När Lestrades arvingar avyttrade fastigheten 1811 var dock väveriverksamheten slut och kommande ägare hade andra professioner som häradshövding eller grosshandlare. Dessa genomförde vissa förändringar inom fastigheten. Av Brandkontorets besiktning 1835 att döma hade vid



JÄRNDÖRR TILL VINDEN I TRAPPHUSET. FOTO J. MALMBERG.

den tiden exempelvis de båda flyglarna byggts på med en våning och väveriet i gårdshuset gjorts om till bostäder. Flera byggnader hade tillkommit, bland annat hade delar av trädgården mot Brännkyrkagatan tagits i anspråk för ett vagnshus. Invändigt i gathuset och flyglarna var de flesta gröna kakelugnar utbytta mot flerfärgade kakelugnar. Den förnämsta våningen en trappa upp hade emellertid fått de för tiden moderna, vitglaserade ugnarna. Den övriga inredningen på det här planet bestod av franska limfärgstapeter klistrade på väv, fönster- och bröstpaneler samt pardörrar.

Nästa större förändring skedde 1886 då ägaren, major Waldemar Fellenius, lät bygga på gathuset med en våning. Samtidigt fick fasaden i princip dagens utformning. År 1894 togs butiksfönstren i bottenvåningen upp.

Fram till 1940 när fastigheten förvärvades av Stockholms stad hade den samma ägare som nuvarande Ormen Mindre 14.



DEKORATIV TAKLIST. FOTO J. MALMBERG.

Upprustning och reovering

Byggnaderna genomgick en större upprustning och modernisering i mitten av 1970-talet. Arbetet utfördes i samråd med Stadsmuseet. Äldre inredningsdetaljer sparades i hög utsträckning, men delar av planlösningen förändrades i och med att moderna kök och badrum inreddes samt att större lägenheter delades i mindre enheter.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden är fyra våningar hög och sju fönsteraxlar bred mot Hornsgatan. Fasaden med putslistor mellan våningarna, putsomfattningar omkring fönstren och ingångsportens rusticering samt profilerade och dekorativt utformade dörrblad präglas av 1880-talets ombyggnad. Flyglarnas och gathusets gårdsfasader är slätputsade med fönster placerade i murlivet. Samtliga fönster är utbytta vid 1970-talets reovering. I gårdens nordöstra hörn ligger en två våningar hög



**KAKELUGN MED FLERFÄRGAD
DEKOR FRÅN 1880-TALET.
FOTO J. MALMBERG.**

och tre fönsteraxlar bred, slätputsad byggnad som uppfördes 1895 (nr 4 på kartan). Övriga äldre hus inom fastigheten som nämnts ovan tillhörde nuvarande Ormen Mindre 14 och revs för en nybyggnad på 1890-talet.

Portgång och trapphus

Portgången är, liksom gården, asfalterad och väggar- na kläs nertill av en bröstpanel med stående bräder. Övre delen av väggarna är slätputsade liksom taket, som också har en profilerad list runt om.

Det stora trapphuset till höger i portgången har sitt läge bevarat från 1760 medan dess fasta inredning huvudsakligen är från 1880-talets ombyggnad. Utformningen är påkostad med trappsteg och golvplattor av vit marmor med röda bårder av samma material. Taken har dekorativa lister i puts från 1880-talet, och lägenhetsdörrarna är till största delen helfranska, ådringsmålade pardörrar med dekorativa

överstycken från samma tid. Dörrfodren förefaller emellertid vara äldre. Högst upp sitter en järndörr till vinden.

Interiör

Lägenheterna bevarar huvudsakligen inredningar från 1880-talet. Dessa består av fönstersmyg- och fönsterbröstpaneler, halvhöga bröstpaneler, rikt dekorerade takplafonder och dekorativt utformade taklister med exempelvis meanderbårder. Här finns också taklister med typisk dekor från jugendtiden. De bevarade kakelugnarna är runda och vitglaserade med rik, förgyllad och flerfärgad dekor. I lägenheterna finns också halvfranska par- och enkeldörrar, några med dörrsmygpaneler. Vissa foder är nyttillverkade på 1970-talet. En av lägenheterna har ett väggfast serveringsskåp i hallen. Planlösningarna har delvis förändrats genom uppsättning av nya mellanväggar.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.